

1. Úvod

1.1. Obecně

Problematika pracovní neschopnosti pro nemoc a úraz je závažná a z pohledu hodnocení vývoje v čase také zajímavá nejméně ze dvou důvodů. Prvý – zdravotní, souvisí se zdravotním stavem zaměstnanců v návaznosti na určitou pracovní činnost, prostředí, používanou techniku a technologii, bezpečnost a hygienu práce apod. Druhý – ekonomický, se vztahuje k důsledkům nepřítomnosti dočasně pracovní neschopných v zaměstnání, ke snížení tvorby zdrojů, k čerpání fondu nemocenského pojištění a v neposlední řadě i k vyvolaným nákladům zdravotní péče. Právě tento důvod se – ve světle změněných společensko-ekonomických podmínek od počátku devadesátých let minulého století – stává stále naléhavějším.

Podobně jako při hodnocení jiných jevů sociálního či makroekonomického charakteru, i v tomto případě nejlépe odhalíme podstatné souvislosti dlouhodobým pohledem. Je však třeba si dobře uvědomit rizika, která jsou s tím spojena. Běh času nepůsobí jen na samotný objekt hodnocení, zákonitě přináší i změny našeho přístupu.

V zásadě dochází ke změnám dvojího druhu. Jedny jsou projevem „přirozeného“ vývoje sledovaných jevů, zatímco druhé vycházejí z určitého vědomého rozhodnutí. Mezi dříve zmíněné patří mimo jiné demografické (pokles počtu nemocensky pojištěných, stárnutí obyvatelstva) či ekonomické (vývoj nezaměstnanosti, inflační pohyb) změny, podobně jako technický a technologický rozvoj (vliv na bezpečnost a náročnost práce). Vývojové trendy mohou v nemalé míře ovlivnit také vědomě prováděná opatření v oblasti legislativy (např. změny výše dávek a jiných nároků, úpravy pojištění apod.) a konečně na úroveň věrohodnosti poznání sledovaných jevů mají závažný vliv i změny metodické (vymezení základního souboru zpravodajských jednotek statistického zjišťování a dopočty zjištěných výsledků, změny klasifikací, sledovaných ukazatelů apod.).

Oba druhy změn různě ovlivňují chování dotčených subjektů a je nutné k nim při analytickém hodnocení přihlížet. Rozdíl mezi nimi však nelze absolutizovat, je relativní a jeho váha s délkou hodnoceného období klesá.

1.2. Úloha „ Nem-Úr “ jako základní zdroj informací

Hodnocení vývoje pracovní nemocnosti a úrazovosti vychází zejména z údajů získávaných pomocí výkazu Nem-Úr 1–02(01). Statistická zjišťování v oblasti pracovní nemocnosti a úrazovosti mají velmi dlouhou tradici začínající už v padesátých letech minulého století. **Zásadní význam pro obsah i způsob sběru statistických dat má zákon č. 54/1956 Sb. o nemocenském pojištění zaměstnanců ve znění p.p.** (dále jen „zákon“); v návaznosti na postupně rozšiřování sledovaných ukazatelů obsahuje výkaz nemálo vazeb také na zákoník práce a jiné zákony.

Zpravodajskou povinnost k výkazu mají ekonomické subjekty, popř. jejich organizační složky, které samostatně provádějí agendu nemocenského pojištění. Za organizace s počtem do 25 zaměstnanců (dále také „malé organizace“) a za osoby samostatně výdělečně činné (dále jen „OSVČ“), které samy nelikvidují nemocenské pojištění, předkládají údaje formou sumářů Okresní správy sociálního zabezpečení (v Praze to je Pražská správa sociálního zabezpečení). Údaje získávané formou sumářů nejsou členěny do odvětví. Jinak řečeno, vše co je dále hodnoceno v odvětvovém členění ekonomiky, nezahrnuje data za ekonomické subjekty do počtu 25 zaměstnanců a OSVČ (cca 30 % nemocensky pojištěných).

Ukazatele výkazu jsou naturálního (počet osob, případů nemoci či úrazu, počet kalendářních dnů pracovní neschopnosti) i hodnotového (náklady, náhrady a přírážky v Kč) charakteru.

Základním ukazatelem, ke kterému se vztahují údaje o pracovní neschopnosti je **ukazatel průměrného počtu nemocensky pojištěných osob**. Z tohoto počtu osob jsou zvlášť uvedeny ženy a v případě úrazovosti i mladiství do 18 let.

Z nemocenského pojištění jsou podle zákona vyňaty - a **do zjišťování Nem-Úr proto nejsou zahrnuty** - tyto skupiny osob:

- příslušníci ozbrojených sborů z povolání
- cizí státní příslušníci, kteří nemají trvalý pobyt na území ČR a kteří jsou v ČR činní pro zaměstnavatele požívající diplomatických výsad a imunit a pokud mohou být účastní nemocenského pojištění v jiném státě nebo pro zaměstnavatele v pracovním vztahu uzavřeném podle cizích právních předpisů
- zaměstnanci, kteří jsou činní v ČR pro zaměstnavatele, kteří nemají sídlo na území ČR
- zaměstnanci, kteří vykonávají pouze příležitostné zaměstnání
- příslušníci Celní správy ČR
- příslušníci Hasičského záchranného sboru ČR.

Naopak, **podle zákona jsou** nemocensky pojištěny a **do šetření Nem - Úr také zahrnuty tyto skupiny osob:**

- zaměstnanci v pracovním poměru (včetně osob činných v poměru, který má obsah pracovního poměru, i když pracovní poměr nevznikl proto, že nebyly splněny všechny podmínky stanovené pro jeho vznik pracovními předpisy)
- členové družstva, jestliže nejsou v pracovním vztahu k družstvu, ale vykonávají pro družstvo práci, za kterou jsou odměňováni
- společníci a jednatelé společnosti s ručením omezeným a komanditisté komanditních společností, jestliže nejsou v pracovním vztahu k této společnosti, ale vykonávají pro ni práci, za kterou jsou touto společností odměňováni
- zaměstnanci činní na základě dohody o pracovní činnosti
- soudci
- členové zastupitelstev územních samosprávních celků, jestliže jsou jim vypláceny odměny jako členům zastupitelstev územních samosprávních celků, kteří tyto funkce vykonávají jako uvolnění
- poslanci Poslanecké sněmovny a senátoři Senátu Parlamentu
- členové vlády, prezident, viceprezident a členové Nejvyššího kontrolního úřadu, Veřejný ochránce práv, zástupce veřejného ochránce práv a ředitel Bezpečnostní informační služby
- dobrovolní pracovníci pečovatelské služby
- pěstouni, kteří vykonávají pěstounskou péči ve zvláštních zařízeních
- osoby zařazené k pravidelnému výkonu prací ve výkonu trestu odnětí svobody ve vazbě
- osoby se změněnou pracovní schopností připravující se pro pracovní uplatnění
- státní zaměstnanci podle služebního zákona (zákon č. 218/2002 Sb.)

Frekvence statistického zjišťování prováděného výkazem Nem-Úr se v návaznosti na potřeby uživatelů dat v průběhu času měnila. Z počátečních dvou mutací výkazu – měsíční a roční – začala být v roce 1997 využívána jen roční a od roku 2001 byla zavedena pololetní periodicitu zjišťování Nem-Úr.

Údaje zjištěné šetřením Nem-Úr jsou členěny (s určitým omezením v případě dat za malé organizace) podle institucionálních sektorů (veřejný, soukromý a zahraniční sektor a osoby samostatně výdělečně činné), podle území (kraje) a podle odvětví (OKEČ). Údaje týkající se smrtelných pracovních úrazů jsou v rámci dohody o spolupráci porovnávány s informacemi Českého úřadu bezpečnosti práce.